

Dariusz Węgrzyn

Wytyczne do pracy operacyjnej Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Częstochowie z 1945 r.

Prezentowany dokument należy do grupy wytycznych, jakie zachowały się pośród sprawozdań dekadowych Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Częstochowie z 1945 r. Pakiet tych instrukcji, podpisany przez podpułkownika Pikulina, datowany jest na 4 sierpnia 1945 r. Analiza dokumentów administracyjnych częstochowskiego UB nie dała jednoznacznej odpowiedzi, kim był ten oficer. Wiemy, że Pikulin w grudniu 1945 r. współpracował z kierownikiem MUBP w Częstochowie przy opracowywaniu planu zabezpieczenia miasta na wypadek akcji zbrojnej podziemia¹. Można przyjąć, że był on „sowietnikiem”, czyli jednym z radzieckich doradców przy polskim aparacie bezpieczeństwa². Zachowane wytyczne dla sekcji MUBP jednoznacznie wskazują, że miał duże doświadczenie w pracy operacyjnej i śledczej (zwłaszcza widać to w przypadku instrukcji prowadzenia przesłuchania).

Instytucja radzieckich doradców została prawnie usankcjonowana dopiero 20 lutego 1945 r. na podstawie uchwały Komitetu Obrony ZSRS, który pozytywnie ustosunkował się do prośby władz polskich o pomoc w tworzeniu aparatu bezpieczeństwa³. Niewątpliwie radzieccy doradcy wraz z absolwentami szkoły oficerskiej NKWD w Kujbyszewie byli głównym źródłem transponowania radzieckich metod pracy do polskiego UB⁴. „Sowietnicy” sprawowali też kontrolę nad rodzącymi się strukturami bezpieki. Pomoc w organizacji pracy i udzielane wytyczne na temat metod działania były bardzo ważne w sytuacji, gdy wobec szczupłości kadr PPR i AL do bezpieki przyjmowano często ludzi przypadkowych, słabo wykształconych i bez jakiegokolwiek przygotowania do pracy w tej specyficznej instytucji. Sowietci pracowali od szczebla powiatowego do centrali MBP. Mogło być ich w szczytowym okresie od trzystu do czterystu. W 1947 r. rozpoczęło się ich wycofywanie, najpierw ze szczebla powiatowego. Termin ten nie był przypadkowy. Podziemie zostało już w dużym stop-

¹ AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Informacje, raporty dekadowe, sprawozdania miesięczne MUBP w Częstochowie, 1945 r., Pismo do kierownika WUBP w Kielcach, 27 XII 1945, k. 186.

² W raportach jednostek terenowych nazywano doradców radzieckich „sowietnikami”, zob. AIPN Ka, WUSW Bielsko-Biała, 015/1, t. 1, Sprawozdania MUBP w Bielsku za 1945 r., Sprawozdanie roczne sekcji VIII MUBP w Bielsku, b.p.

³ Doradcy pracowali już wcześniej. O ich przysłanie miał się zwrócić w 1944 r. Edward Osóbka-Morawski, zob. Z. Kalenicki, R. Musiał, *Rozwój organizacyjny i zmiany w strukturze SB w latach 1944–79*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej SB” 1979, nr 3 (17), s. 32.

⁴ Szerzej o działalności absolwentów szkoły NKWD w Kujbyszewie zob. M. Korcuć, „Kujbyszewiaczy” – *awangarda UB*, „Arcana” 2002, nr 4–5 (46–47), s. 74–95.

niu rozbite, a nowa władza okrzepła. Jednostki terenowe UB oczyszczono z ludzi niepewnych, ukształtowała się ich struktura i opracowano taktykę działania. Najdłużej, bo do 1956 r., doradcy pracowali w centrali MBP⁵.

Podstawowym problemem przy badaniu wpływu doradców sowieckich na tworzenie się polskiego aparatu bezpieczeństwa jest brak źródeł, szczególnie widoczny na poziomie jednostek terenowych. Wśród zachowanych materiałów administracyjnych MUBP i PUBP na Śląsku tylko w przypadku raportów Sekcji VIII (śledczej) MUBP w Bielsku z 1945 r. zachowały się nieliczne wzmianki o „sowieciakach”. Wynika z nich, że organizowali oni cykliczne szkolenia dla pracowników i udzielali wskazówek co do pracy operacyjnej i śledczej⁶. Bardzo rzadko pojawiają się informacje o wspólnym przesłuchiwanym zatrzymanego przez pracownika UB i radzieckiego oficera⁷. Wobec braku dostępu do archiwów NKWD wiedza na temat tego dość istotnego aspektu historii polskiego aparatu bezpieczeństwa jest dość skąpa.

Dla właściwego zrozumienia prezentowanych wytycznych warto pokrótce przedstawić historię MUBP w Częstochowie w 1945 r. Trzeba pamiętać o tym, że był to niezwykle ważny rok dla montowania systemu komunistycznego w Polsce. Komuniści, mając szczupłe kadry, tworzyli w Częstochowie dość skomplikowany system władzy, w którym tolerowali jeszcze istnienie PPS (tzw. odrodzonej) oraz SL. Musieli także liczyć się z faktem działalności zbrojnego podziemia. W procesie utrwalania władzy, tworzenia systemu monopartyjnego, rugowania opozycji z życia politycznego i niszczenia wszelkich przejawów oporu wobec „nowej władzy ludowej” główną rolę odegrał aparat bezpieczeństwa. Podstawowym jego zadaniem było wykrywanie i zwalczanie wszystkich „wrogów Polski”.

Grupa Operacyjna dla utworzenia MUBP w Częstochowie została powołana rozkazem nr 6 MBP z 12 stycznia 1945 r. Była ona jedną z grup przewidzianych do tworzenia struktur bezpieczeństwa w województwie kieleckim⁸. Na jej czele stanął Władysław Dziadosz, dotychczasowy zastępca kierownika Sekcji II WUBP w Lublinie⁹. Grupę tworzyli: Tadeusz Pałak, Paweł Mirosław, Czesław Tkaczyk i Adam

⁵ Szerzej zob. A. Paczkowski, *Polski aparat bezpieczeństwa jako kanał wpływów radzieckich* [w:] *Elity władzy w Polsce a struktura społeczna w latach 1944–56*, red. P. Wójcik, Warszawa 1992, s. 378–383; P. Kołakowski, *NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939–1945*, Warszawa 2002, s. 277–293; A. Paczkowski, *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1944–1954 – struktura i mechanizmy działania* [w:] *System represji stalinowskich w Polsce 1944–56. Represje w marynarce wojennej*, red. I. Hałagida, Gdańsk 2003, s. 12–17.

⁶ AIPN Ka, WUSW Bielsko-Biała, 015/1, t. 1, Sprawozdania MUBP w Bielsku, 1945 r., b.p.

⁷ *Ibidem*, 00144/2119, Protokół przesłuchania, 28 II 1946 r. (mikrofilm).

⁸ Szerzej o działalności grup operacyjnych UB w 1945 r. zob. Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, s. 52–55; L. Szmidt, *Aparat bezpieczeństwa publicznego i jego udział w walce o utrwalanie władzy ludowej* [w:] *O utrwalanie władzy ludowej w Polsce 1944–48*, red. W. Góra, R. Hałaba, Warszawa 1982, s. 209–242.

⁹ Władysław Dziadosz, s. Ludwika, ur. w 1918 r., kujbyszewiak, pracownik Sekcji II WUBP w Lublinie (rp. 22 VIII 1944), zastępca kierownika Sekcji II WUBP w Rzeszowie. Kierownik GO do tworzenia MUBP w Częstochowie, pierwszy kierownik tego urzędu do kwietnia 1945 r. Kierownik Sekcji II Wydziału I WUBP w Kielcach (rp. 22 X 1945 wg wniosku z 10 IV 1945). Kierownik Sekcji IV Wydziału I WUBP w Kielcach, potem kierownik Sekcji II Wydziału III tego urzędu. Na mocy rozkazu personalnego z 13 VIII 1946 r. skierowany do dyspozycji szefa

Baran z PUBP w Lublinie, Jan Pastwa z MUBP w Lublinie oraz Arseni Wójtowicz i Marek Gil z PUBP w Tomaszowie Lubelskim¹⁰. Wymienieni funkcjonariusze pracę w mieście rozpoczęli 22–29 stycznia 1945 r. Wiązało się to z przybyciem z WUBP w Kielcach kpt. Hipolita Duljasza¹¹ i kpt. Mereźnikowa, którzy wsparli proces tworzenia częstochowskiej bezpieki.

Przybywszy z kieleckiego WUBP nawiązali kontakt z radzieckim komendantem gen. Mieszkiem. MUBP w Częstochowie otrzymał ponemiecki budynek biura kanalizacji i wodociągów przy ul. Waszyngtona 45. Jeszcze w styczniu rozpoczęły działalność dwie sekcje: I – kontrwywiadowcza, na czele z Czesławem Tkaczkiem, i II – zwalczająca nielegalne partie i organizacje, dowodzona przez Arseniego Wójtowicza. Zwerbowano tajnych współpracowników (dwóch agentów i ośmiu informatorów). Co ciekawe, pierwszych dwóch informatorów werbowali kpt. Duljasz i kpt. Mereźnikow. Oni też wytypowali dalszych kandydatów na werbunek. Całą tworzoną sieć agenturalną nastawiano na wykrywanie żołnierzy Armii Krajowej i Narodowych Sił Zbrojnych. Zatrzymano 181 osób, większość za podpisanie volkslisty (86 kobiet, 41 mężczyzn i 5 dzieci). Równocześnie w mieście rozpoczął działalność PUBP, który był tworzony przez Grupę Operacyjną z Wincentym Podlubnym na czele¹². W początkowym okresie PUBP i MUBP funkcjonowały w jednym budynku. Wynikało to z faktu, że przewidziany dla częstochowskiego PUBP gmach po gestapo przy ul. Kilińskiego 10 wymagał remontu. Doszło także do porozumienia z Komitetem Miejskim PPR w sprawie zapewnienia kadr dla obu urzędów. Nabór nowych pracowników znalazł się w gestii Antoniego Gładysza z PPR¹³.

WUBP w Kielcach, a od 2 VIII 1947 r. skierowany do dyspozycji szefa WUBP w Rzeszowie. Tego samego miesiąca mianowany na stanowisko zastępcy p.o. szefa PUBP w Przemyślu. W 1948 r. zastępca p.o. szefa PUBP w Sanoku. 1 VII 1949 r. popełnił samobójstwo (AIPN Rz, Akta osobowe, 0045/115).

¹⁰ AIPN, 0990/2, Rozkazy personalne MBP, 1945 r., Rozkaz nr 6, 12 I 1945 r., k. 13.

¹¹ Hipolit Duljasz, płk, ur. 10 XI 1911 r., pochodzenie robotnicze, w aparacie bezpieczeństwa od 22 VIII 1944 r. Pierwszy kierownik WUBP w Kielcach, zastępca kierownika GO MBP na teren Śląska, p.o. kierownik WUBP w Bydgoszczy (od 5 II 1945 r.). Od 1 I 1946 r. w Departamencie V MBP, naczelnik Wydziału Polityczno-Wychowawczego i wicedyrektor w Departamencie Więziennictwa, od 22 III 1951 r. dyrektor departamentu. Potem pracował w MSW. Zwolniony w 1962 r. (Z. Nawrocki, *Zamiast wolności...*, s. 30).

¹² Skład Grupy Operacyjnej, która miała tworzyć PUBP w Częstochowie, powołanej rozkazem personalnym MBP nr 6 z 12 I 1945 r., przedstawiał się następująco: Wincenty Podlubny – kierownik (dotychczas funkcjonariusz PUBP w Hrubieszowie) oraz Franciszek Olas (Sekcja II WUBP w Lublinie), Jan Jakóbczyk (Sekcja IV PUBP w Kraśniku) i Kazimierz Handeraj (Sekcja IV PUBP w Kraśniku) (AIPN, 0990/2, Rozkazy personalne MBP, 1945 r., Rozkaz nr 6, 12 I 1945 r., k. 10). Prawdopodobnie grupy operacyjne przewidziane do tworzenia MUBP i PUBP w Częstochowie dotarły do miasta 17 I 1945 r., lecz rozpoczęły działalność z chwilą przybycia z Kielc kpt. Duljasza i kpt. Mereźnikowa (J. Płowecki, *Wyzwolenie Częstochowy 1945*, Warszawa 1973, s. 94).

¹³ AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdanie z inspekcji UB w Częstochowie i Włoszczowej, 22–29 I 1945, k. 3; Raport z pracy MUBP i PUBP za okres 22–28 I 1945, k. 4–7; *ibidem*, 010/30, Charakterystyka kontrwywiadowcza Częstochowy za lata 1945–1948, k. 13–16.

W lutym 1945 r. nastąpił dalszy rozwój MUBP w Częstochowie. Podstawowym problemem, z jakim borykało się kierownictwo urzędu, były braki kadrowe oraz słabe zaopatrzenie w mundury, broń i środki transportu. Mała liczba odpowiednich ludzi do pracy wynikała ze słabości kadrowej PPR w mieście; partia z chwilą wkroczenia Rosjan liczyła zaledwie 200 członków, a pod koniec lutego 288¹⁴. Wówczas powstały nowe sekcje: VII – obserwacji zewnętrznej, kierowana przez Jana Tkaczyka; IV – ochrony gospodarki, na czele z Władysławem Dusikiem, oraz kierowana przez Pawła Mirosława Sekcja Śledcza (VIII)¹⁵. Urząd w lutym zdobył spisy volksdeutschów oraz reichsdeutschów i w ślad za tym rozpoczęły się na szerszą skalę aresztowania tych osób. Jak wynika ze statystyk, osoby aresztowane przez PUBP i MUBP w Częstochowie w 1945 r. za podpisanie volkslisty stanowiły większość wśród osadzonych. Zwłaszcza od lutego do kwietnia 1945 r. widać skupienie się UB w Częstochowie na tym aspekcie działalności¹⁶.

Jednocześnie częstochowski UB nie zaniedbywał działalności mającej na celu rozpracowanie i rozbięcie struktur podziemia. Co ciekawe, wytyczne kierownictwa nakazywały odmiennie podchodzić do konspiracji poakowskiej niż do tej związanej z NSZ. W przypadku byłych żołnierzy AK nastawiono się głównie na rozpracowanie i wywiad, natomiast NSZ nakazywano zwalczać z całą bezwzględnością, dokonując aresztowania osób podejrzewanych o przynależność do tej formacji. Analizując pracę MUBP, widać wyraźnie, że wytyczne te realizowano nader skrupulatnie. Praktycznie każde doniesienie na temat NSZ było dokładnie sprawdzane i często prowadziło do aresztowań, nierzadko na podstawie błahych przesłanek. Podobnie jak w całym kraju, także i tu bezpieka przetrzymywała w areszcie ludzi bez sankcji prokuratorskiej. W opisie prowadzonych spraw przez Sekcję Śledczą z 1 października 1945 r. znajdujemy potwierdzenie takich przypadków. Jan Załęcki, podczas okupacji członek częstochowskich władz NSZ, ujęty 12 kwietnia 1945 r., przebywał w areszcie, mimo że urząd nie był w stanie zebrać dowodów, które pozwoliłyby na odesłanie sprawy do sądu. Załęcki był więziony na polecenie kierownika WUBP bez decyzji prokuratorskiej. Podobnie było w przypadku ppor. NSZ Edwarda Matyi, aresztowanego 25 kwietnia, i Kazimierza Miki, łącznika NSZ, zatrzymanego 25 lutego 1945 r.¹⁷

Tworzenie sieci agenturalnej, która pod koniec lutego 1945 r. liczyła 53 osoby (14 agentów i 39 informatorów), zaczęło przynosić efekty. Na postawie doniesienia informatora „Sęka” zorganizowano zasadzkę na uczestników odprawy kierownictwa NSZ, w której miał wziąć udział dowódca najsilniejszego zgrupowania NSZ w wo-

¹⁴ J. Walczak, *Obóz władzy w Częstochowie i powiecie częstochowskim 1945–1946/47* [w:] *Z dziejów najnowszych Częstochowy*, red. R. Szewdo, Częstochowa 1995, s. 108, 206.

¹⁵ Na temat organizacji terenowych organów bezpieczeństwa w 1945 r. szerzej zob. Z. Nawrocki, *Zamiast wolności...*, s. 55–58; Z. Woźniczka, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Katowicach (1945–1956)*, „Kronika Katowic” 1999, t. 8, s. 140–176.

¹⁶ AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 010/30, Charakterystyka kontrwywiadowcza Częstochowy za lata 1945–1948, k. 13–16.

¹⁷ *Ibidem*, 011/12, t. 1, Sprawozdania Sekcji Śledczej MUBP w Częstochowie, 1945 r., Opis spraw Sekcji Śledczej MUBP w Częstochowie na 1 X 1945 r., k. 110.

jewództwie kieleckim Władysław Kołaciński „Żbik”¹⁸. Co prawda nie udało się go schwycić, ale zginął jeden z jego bliskich współpracowników¹⁹.

W marcu 1945 r. zakończył się proces tworzenia sekcji MUBP. Powstały następujące sekcje: III – zajmująca się inwigilacją legalnych partii, stowarzyszeń i Kościoła (kierowana przez Marka Gila), VI – zabezpieczająca transport i łączność (dowodzona przez Ludwika Trzeciakiewicza), oraz kartoteka (Sekcja I A)²⁰. Działała też kierowana przez Władysława Wrońskiego cenzura wojenna. W MUBP w Częstochowie nie funkcjonowała Sekcja V. W jednostkach terenowych UB sekcje te zajmowały się sprawami ochrony reformy rolnej i operacyjnym zabezpieczeniem rolnictwa. Tymi zagadnieniami w skali powiatu zajmowała się Sekcja V PUBP w Częstochowie.

28 marca 1945 r. MUBP w Częstochowie otrzymał nową siedzibę. Przeniesiono się na ul. Śląską 22, gdzie zajęto dwa budynki. W jednym czteropiętrowym i liczącym czterdzieści pokoi usadowili się pracownicy operacyjni. W drugim umieszczono areszt, pion ochrony i Wydział Gospodarczy. W sumie na dzień 30 marca 1945 r. zatrudniano 82 osoby (w tej liczbie 52 to pracownicy operacyjni)²¹. Od 29 kwietnia 1945 r. MUBP miał nowego kierownika – por. Wincentego Podłubnego, dotychczasowego szefa częstochowskiego PUBP. MUBP sporo uwagi poświęcał obserwacji sytuacji w mieście, zwłaszcza nastrojów ludności. Optymizm, który zapanował po wyzwoleniu, szybko opadł z powodu trudnej sytuacji aprowizacyjnej. Szybko rosły ceny, w październiku cena chleba wzrosła o 75 proc. w stosunku do cen z poprzedniego miesiąca i mimo że kupowano go na kartki, ciągle go brakowało. W zakładach zaczęły wybuchać strajki (strajkowały po kilka dni między innymi: Huta „Częstochowa”, Fabryka Włókiennicza „Stradom”, Fabryka „Warta-Włókno”). Co ciekawe, nie wszystkie strajki miały podłoże ekonomiczne. Na przykład 10 lutego 1945 r. stanęła fabryka „Lewlen” w obronie swego dyrektora, którego chciano usunąć²².

UB nie tylko biernie obserwował sytuację w przemyśle. Intensywnie rozbudowywano sieć informatorów, a także prowadzono działania dezintegrujące. Na przykład jeden z informatorów w fabryce „Częstochowianka” „został zwerbowany i celowo posłany, żeby rozbić zorganizowanych prądników”²³. W przypadku strajku MUBP

¹⁸ Zgrupowanie Władysława Kołacińskiego, kierownika Akcji Specjalnej Okręgu VIII Częstochowsko-Śląskiego NSZ, liczyło w maju 1945 r. 150 żołnierzy, a w czerwcu osiągnęło stan 250 osób. Rozwiązano je w lecie 1945 r., lecz jego członkowie nie ujawnili się przed władzami. (R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945–1948*, Kraków 2002, s. 100–101, 117).

¹⁹ AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Raport MUBP w Częstochowie za okres 5–17 II 1945 r., k. 13–16.

²⁰ M. Kotarski, *Początki władzy ludowej w Częstochowie i powiecie częstochowskim 1945–1948*, Częstochowa 1985, s. 12.

²¹ Wśród nich było 8 funkcjonariuszy przystanych z Lublina, 23 zatwierdzonych przez WUBP w Kielcach, 14 niezatwierdzonych, 14 dopuszczonych do pracy, 13 w toku załatwiania formalności. W przypadku 10 osób czekano na odpowiedź z WUBP w Kielcach (AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Raport MUBP w Częstochowie za okres 18–30 III 1945 r., k. 30–37).

²² AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/32, Sprawozdania Sekcji IV MUBP w Częstochowie, 1945 r., Aresztowania i ważniejsze incydenty w przemyśle miasta Częstochowa od 1 IV 1945, b.p.

²³ *Ibidem*, 011/32, Sprawozdanie Sekcji IV MUBP w Częstochowie za okres 25 IX – 5 X 1945 r., b.p.

doradzał dyrekcji rozwiązania siłowe, a strajk w fabryce „Częstochowianka” z 29 września 1945 r. „przełamano i usunięto z pracy tych, którzy go wywołali”²⁴. Nastroje ludności radykalizowała postawa Rosjan. W mieście dochodziło do napadów i rabunków z ich strony. Wywieziono także część maszyn i półfabrykatów do ZSRS. Nawet pracownicy UB nie czuli się w mieście bezpiecznie, co wyraził jeden z funkcjonariuszy, zapisując we wrześniu 1945 r.: „Po godzinie policyjnej nie można się pojawić na ulicy, by nie być narażonym na zabójstwo, rabunek i rozbrojenie przez patrol sowiecki lub polski”²⁵. Problem był na tyle poważny, że w czerwcu 1945 r. w tej sprawie interweniował w Warszawie prezydent miasta.

W 1945 r. zamordowano dwóch pracowników MUBP w Częstochowie. 28 czerwca 1945 r. referent Sekcji I Tadeusz Golis udał się na teren dzielnicy Ostatni Grosz w celu wykonania czynności służbowych. Od tego czasu słuch po nim zaginął i uznano go za dezertera. Dopiero 1 lipca 1945 r. znaleziono jego zwłoki, lecz sprawców zabójstwa nie wykryto²⁶. O wiele większe reperkusje wywołało zastrzelenie 19 maja 1945 r. byłego kierownika Sekcji IV, a potem II Władysława Dusika. Urząd Bezpieczeństwa zareagował na to wydarzenie bardzo nerwowo. Doszło do licznych aresztowań, czasem przypadkowych osób. Cała agentura w mieście została nastawiona na wykrycie sprawców, co zaowocowało sporą liczbą doniesień. Wskazane tropy okazały się jednak fałszywe. Dusika zastrzelili członkowie podziemia poakowskiego: Czesław Gurtman „Mocny”, Marian Michalczyk „Tukan” i Jan Ciekot „Orzeł”.

Choć w protokołach przesłuchań pojawia się wątek, że motywem zabójstwa funkcjonariusza były dokonane przezeń aresztowania i znęcanie się nad akowcami, to w rzeczywistości wykonano wyrok śmierci wydany na Dusika przez AK jeszcze podczas okupacji niemieckiej. Został on skazany za to, że na podstawie jego doniesienia – jako konfidenta gestapo – Niemcy udaremnili próbę ucieczki z częstochowskiego więzienia, w wyniku czego zginął jeden z więźniów, a reszta trafiła do obozu koncentracyjnego. Bezpośredni rozkaz zastrzelenia Dusika wydał „Żeliszewski”, czyli Władysław Musiałik, używający w 1945 r. pseudonimu „Bolesław”, działający w „Nie”²⁷.

Analiza sprawozdań MUBP w Częstochowie jednoznacznie wskazuje, że walka ze zbrojnym podziemiem należała do priorytetowych zadań tego urzędu. Celowe wydaje się zasygnalizowanie procesu rozbitcia najsilniejszej wykrytej na terenie miasta w 1945 r. organizacji – częstochowskiego „Nie”. Częściowo dzięki informacjom uzyskanym z WUBP w Kielcach na początku września już po formalnym rozwiązaniu „Nie” aresztowano komendanta istniejącego od marca 1945 r. częstochowskiego obwodu tej organizacji – Jana Kochanowskiego „Sałatę”²⁸. W urzędzoną w jego mieszkaniu zasadzkę

²⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie Sekcji IV MUBP w Częstochowie za okres 26 XI – 6 XII 1945, b.p.

²⁵ *Ibidem*, Opis sytuacji politycznej w Częstochowie, 23 IX 1945, b.p.

²⁶ AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/31, t. 1, Sprawozdania dekadowe i miesięczne Referatu Kolejowego UB w Częstochowie z lata 1945–1949, Pismo do WUBP w Kielcach, 12 XI 1945 r., k. 81.

²⁷ Szerzej zob. AIPN Ka, WUSW Katowice, 03/1474, Akta operacyjne Czesława Gurtmana, k. 18–19, 24, 25–25v, 26–30. O powiązaniu Władysława Musiałika z „Nie” zob. AIPN Ka, WUSW Katowice, 014/810, t. 1, k. 55–59.

²⁸ Z powodu braku łączności z centralą ludzie ci nie wiedzieli o rozwiązaniu „Nie”. Jeszcze w sierpniu 1945 r. aktywnie działali, o czym świadczą informacje Stefana Kiliańskiego „Wiktor”,

wpadł kolporter prasy nielegalnej Marian Mach²⁹. W toku dalszej pracy śledczej ustalono skład sztabu obwodu. Okazało się, że organizacja ta była odpowiedzialna za próbę wysadzenia pomnika wdzięczności Armii Czerwonej w nocy z 2 na 3 maja 1945 r. (ładunek podłożył Zygmunt Łęski „Młody”³⁰) oraz za próbę rozbicia więzienia w Częstochowie z czerwca tego roku. „Nie” wprowadziło swoich ludzi do straży więziennej³¹. Głównym celem tej akcji miało być uwolnienie aresztowanego Aleksandra Szczepańskiego „Hazeta”. Został on poddany intensywnemu śledztwu, gdyż znaleziono przy nim listę z wyrokami śmierci, na której było kilka nazwisk funkcjonariuszy częstochowskiego UB. Szczepański zginął 2 sierpnia 1945 r., rzekomo podczas próby ucieczki z aresztu UB. W raporcie podziemia wydarzenie to nazywano egzekucją i usilnie starano się ustalić nazwiska funkcjonariuszy, którzy go zastrzelili³².

Trzeba pamiętać, że praktycznie przez cały 1945 r. MUBP ulegał nieustannym przemianom. Wiele procedur i metod działania rodziło się w toku pracy urzędu. Pierwszą poważną reorganizację przeprowadzono w połowie roku, gdy próbowano nakierować prace sekcji na realizację przewidzianych dla nich zadań. Wcześniej, jak twierdzili zgodnie kierownicy poszczególnych sekcji, cała praca urzędu była skoncentrowana na wykrywaniu podziemia poakowskiego i żołnierzy NSZ. Działania te nie do końca przyniosły zamierzone rezultaty. Drugim poważnym problemem był brak pracowników. Dobitnie ujął to nowy (od połowy listopada 1945 r.) kierownik MUBP Stanisław Korol, pisząc o kadrach MUBP: „Wymagają natychmiastowej reorganizacji, gdyż po moim zauważeniu znajdują się w nich materiały nieodpowiednie i niewykazujące minimalnej chęci do pracy, poza tym podburzają [innych] pracowników MUBP, co ujemnie wpływa na cały ogół”³³. Według jego ocen tylko Sekcja III pracowała z agenturą na wystarczającym poziomie.

W tym czasie urząd miał 155 tajnych współpracowników, w tym 22 agentów, ale część z nich nie składała żadnych doniesień i nie utrzymywała łączności z UB. Okazało się, że teczki agentury nie były prowadzone na bieżąco, a także nie były należycie

zastępcy Kochanowskiego, o naradach kierownictwa (AIPN Ka, WUSW Katowice, 02/2112, k. 12–13).

²⁹ AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/12, t. 1, Sprawozdanie Sekcji VIII MUBP w Częstochowie za okres 27 VIII – 7 IX 1945 r., k. 101.

³⁰ Był to jeden z dwunastu przypadków uszkodzenia lub zniszczenia pomników Armii Czerwonej na ziemiach polskich od maja 1945 do 1 marca 1946 r. Wzmianka o tym wydarzeniu znajduje się w raporcie z 21 III 1946 r., przekazany przez doradcę NKWD przy MBP Nikołaja Nikołajewicza Sieliwanowskiego, skierowanym do najwyższych władz ZSRS (zob. *Teczka specjalna J.W. Stalina. Raporty NKWD z Polski 1944–1946*, wybór i oprac. T. Cariewskaja, A. Chmielarz, A. Paczkowski, E. Rosowska, Sz. Rudnicki, Warszawa 1998, s. 447–450).

³¹ Byli to Włodzimierz Bartelak, Jerzy Klupś i Zenon Szusterowski (AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 014/ 810, t. 1, Protokół przesłuchania Henryka Potrawiaka, k. 159–161).

³² *Ibidem*, SOK 1, Meldunek nr 3, k. 134. Szerzej na temat „Nie” w Częstochowie zob. *ibidem* 02/2112, k. 6–7, 12–13; 02/1848, k. 8, 10; 014/810, t. 1, k. 45, 55–59, 121, 123–133, 159–164 oraz A. Gała, *50 lat niepodległościowych działań zbrojnych na ziemi częstochowskiej 1906–1956*, Częstochowa 1999, s. 145–148; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie ...*, s. 68–78.

³³ AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdanie MUBP w Częstochowie za okres 7 XI – 17 XI 1945 r., k. 157–160. W sprawozdaniu tym pierwszy raz widnieje podpis Stanisława Korola jako kierownika MUBP w Częstochowie.

Dokumenty

zabezpieczone pod kątem ich tajności. Nowy kierownik najwyraźniej dość energicznie przystąpił do podnoszenia dyscypliny pracy, skoro zwolniono 12 wartowników, sekretarza urzędu, referenta personalnego i kilku pracowników operacyjnych³⁴. Proces zwolnień był zresztą typowy dla wszystkich PUBP i MUBP w kraju. Stan osobowy częstochowskiego urzędu w grudniu 1945 r. wynosił 116 pracowników. W ciągu całego roku PUBP i MUBP przeprowadziły na terenie miasta i powiatu 32 operacje mające na celu likwidację podziemia³⁵. MUBP aresztował w 1945 r. 1087 osób (w tym 588 za podpisanie volkslisty, 106 za współpracę z okupantem, 13 policjantów granatowych, 53 żołnierzy AK, 60 żołnierzy NSZ, 3 osoby za sabotaż, 25 za nielegalne posiadanie broni i 239 za inne przestępstwa)³⁶.

Prezentowane wytyczne do pracy MUBP w Częstochowie pochodzą prawdopodobnie z sierpnia 1945 r. Na kilku dokumentach z zespołu zachowanych instrukcji widnieje data 4 sierpnia 1945 r. Do tekstu w języku rosyjskim sporządzono w 1945 r. polskie tłumaczenie. Przy edycji zachowano w oryginalny język tego tłumaczenia, które w takiej formie trafiło do pracowników częstochowskiego UB. Analiza dokumentów administracyjnych MUBP w Częstochowie wskazuje, że wytyczne te próbowano realizować w pracy urzędu, choć z różnym skutkiem.

³⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie MUBP w Częstochowie za okres 17–27 XI 1945 r., k. 161–165.

³⁵ *Ibidem*, 010/30, Charakterystyka kontrwywiadowcza Częstochowy za lata 1945–1948, k. 22–24.

³⁶ *Ibidem*, 011/30, Raport Sekcji Śledczej za r. 1945, 1 I 1945 r. [data błędna, chodziło o 1 I 1946 r.], b.p.

1945 sierpień 4, Częstochowa – Wytyczne do pracy MUBP w Częstochowie

СОВСЕКРЕТНО

1. Оформить личные дела агентуры, в которых должно быть:

- а). Автобиография.
- б). Подписка или Обязательство.
- в). Фотокарточка.

г). Характеристика дается тем работником, который с ним связан и утверждается Начальником Секции. В характеристике указывается о его работоспособности, правдив ли, не двойник, работает с желанием или под нажимом, какой материал давал и были ли по материалам произведены аресты и какие результаты. Па какой линии работает и может ли в дальнейшем быть использован, то на что обратить внимание.

2. Оформить рабочие дела агентуры:

а). Подшить все донесения в хронологическом порядке поступления их и перенумеровать.

б). Перед донесениями подшить 2–3 листа чистой бумаги и занести на нее всех лиц переходящих по донесениям по следующей форме:

- 1/ №№
- 2/ Фамилия имя.
- 3/ Псевдо.
- 4/ Адрес.
- 5/ Краткая суть компроматериала.
- 6/ Примечание.

ПЕРВАЯ СЕКЦИЯ

Выявить и взять на учет все фирмы и иностранные представительства какие были в гор[оде] ЧЕНСТОХОВА и лиц работающих в этих организациях с целью выявления кадровой агентуры противника. Из выявленного контингента и взятого на учет производим вербовку по линейному принципу для разработки и разоблачения кадровой вражеской агентуры.

Выявить и взять на учет всех работиков 2 Отдела Польского Генштаба (так называемые двуйки) которых в данное время использует разведывательный орган Интележенс – Сервиз и приобрести из чиела выявленных работников двуйки агентуру для разработки и разоблачения вражеской агентуры.

Выявить всех лиц иностранно-подданных проживающих на территории гор[ода] Ченстохова и лиц прибывших из за границы в разное время и приступить к их разработке с целью выявления вражеской агентуры.

Установить лиц прибывших из немецкой неволи поляки с женами инностранных государств, Англичанками, Французенкми и Русскими которые не

хатят возвращаться на Родину по совершившим там преступления предательству. Другие же с разведывательными целями но вышли замуж за поляков. Среди таких лиц приобрести агентуру и разоблачать их намерения.

Через гор[од] Ченстохова много прошло Репатриантов: Англичан, Американцев, Французов и других государств. Из числа которых безусловно были разведчики вербовщики, которые использовали свое пребывание в гор. Ченстохове с целью вербовки, а другие лица использовали свое пребывание для связи с кадровой проживающей в Польше агнтурой. Для разоблачения агнтуры необходимо из числа выявленных квартир где указанные иностранцы проживали или из числа их сожительниц или соприкасавшиеся с ними приобрести агентуру для разработки.

ВТОРАЯ СЕКЦИЯ

Составить полный учет руководителей, работников штабов Ченстоховского округа в период немецкой оккупации и с освобождением гор. Ченстохова частями Красной Армии „АК” и „НСЗ”, кто где в данное время проживает, работает и его деятельность вражеская в чем выражается если вышли из конспирации. Эти лица должны все время освещаться агентурой приобретенной же из их среды.

Выявлять вражеское подполье: организован ли Ченстоховский округ „АК” и „НСЗ” вместе или каждая организация асамостоятельно^а, то кто возглавляет округ, какие отделы имеются и кто их возглавляет (нач[альник] штаба, нач[альник] разведки, [нач]альник пропаганды) имеется ли типография или множительные аппараты, имеется ли рации, то кто работает и где находится. Имеют ли организация или округ лесные банды, то кто их возглавляет и их район действия. Имеется ли террористические, диверсионные и другие группы и кто их возглавляет и кто в них остоит. Откуда средства для организации приобретают, в какой валюте. Имеют ли связь с лицами работающими в правительственных учреждениях, органах то кого. Имеют ли конспиративные квартиры или явочные то где и кто их содержатель. Проверить по ликвидированным делам не используются ли бывшие консквартиры и явочные известные нам и в данное время т.к. в большинстве мы их не ПРОВЕРЯЕМ.

ТРЕТЬЯ СЕКЦИЯ

Учесть весь реакционный элемент и выявить вражеское подполье среди интелгенции.

Приобрести агентуру профессорского состава и преподавателей средних учебных заведений (гимназии и других специальных школ).

Приобрести агентуру из среднего и старшего медицинского состава больниц, поликлиник и других лечебных заведений (врачей, акушерек, фельдшеров, медицинских сестер).

^а *W tekście oryginalnym* имеет самостоятельно [...].

Заиметь агентуру из духовенства (ксендзов, законников, законниц и обслуживающего персонала костелов, а если есть и семинария духовная то и из неё).

Заиметь агентуру в типографиях с наборных и печатных цехов. Для того, чтобы знать над кем работать и кем, то необходимо сейчас же приступить к сбору компроматериала через имеющую агентуру по всем объектам обслуживания секции и тогда видое будет о засоренности тех или других учреждений реакцинным-профашистким элементом.

Не обслуживаются прокуратуры и суды в виду отсутствия в них агентуры а по этому мы незнаем причины освобождения из подстражи преступников тогда как по нашим данным не должны бы быть освобождены – фольксдоич, а отпущены из подстражи то ли за взятки, то ли позаданию реакции.

Учень всех исключенных из партии и из них приобрести агентуру.

Охватить агентурным обслуживанем все имеющие молодежные организации в том числе и старшие классы средних учебных заведениях и спецшколы.

Заиметь агентуру в магистрате и среди специалистов инженеров, архитекторов, артистов, кинотеатров и др[угих].

ЧЕТВЕРТАЯ СЕКЦИЯ

Учень все промышленные предприятия, заиметь списки инженерно – технического и административного остава каждого предприятия (фабрики, заводы, электростанции). Оформит на каждый объект обслуживания наблюдательное дело (см[ысл] форму дела). Охватить агентурным обслуживанием все предприятия и заводы по цехам, и заиметь противдиверсионную агентуру в особо уязвимых цехах. Через имеющуюся агентуру собрать компроматериалы на инженерно технический остав за период немецкой оккупации и в данное время. Тщательно расследовать с целью выявления инициаторов забастовок и откого они походят, как имело место забастовок на Ченстоховских предприятия и не исключена возможность повторения если мы никого не привлекли к ответственности. Заботовки могут только тогда возникать когда мы не имеем в том или другом предприятии или заводе достаточной агентуры.

ШЕСТАЯ СЕКЦИЯ

Иначе нельзя выразится по отношению работников 6 секции в пренебрежительном отношении к работе с агентурой, если в секции имеется в наличии 5 оперативных работников, а в агентурной сети имеют всего лишь 6 человек и за декаду 28 июля до 8 августа от агентуры 6 человек отобрали только одно донесение что оперативной ценности не представляет. Как же без агентуры предполагают работать и обслужить железнодорожный узел станции Ченстохов и почту – телеграф? Как работники 6 секции предполагают вскрывать вражеское подполье и предупреждать и знать готовящихся диверсионных аков, крушении поездов, не качественный ремонт паровоза, порчу стрелков и другого имущества железной дроги, саботаж в работе и т.д. с готовящимся крупнем

хищении с состава поезда или багаузов. Необходимо немедленно приступить к насаждению агентуры из остава инженерно технического и другого персонала железной дороги (в деле, в службе пути, в службе движения, в службе связи). Приобрести агентуру на почте – телеграфе по отделениям. Завести наблюдательные дела на обслуживаемые объекты (см. форму дела).

ВОСЬМАЯ СЕКЦИЯ

Полученный материал на арестованного, Начальник или его заместитель ознакомливаются с материалом и удостоверяются в достаточности криминала обвинения или подозрения в совершенном преступлении т.е. имеется ли достаточного материала агентурного и перекрытого другими источниками.

Произведено ли если была возможность допрос свидетелей, собраны ли вещественные доказательства (если в хранении оружия) то имеется ли оно на лице и в каком виде (поправном или не поправном, ржавое, недавно стреленное, а это видно по свежему осадку пороховых газов в канале ствола).

Составлен ли акт осмотра оружия или других предметов в деле фигурируют как вещественное доказательство где и должно быть указано выше приведенные данные и приложено – приобщено к следственному делу.

Также и в отношении антиправительственных листовок, радиопередатчиков, взрыввеществах отравляющих и других веществ. В случае не достаточно собрано материалов, арестованный не принимается к своему производству, а оставляют небольшое заключение в котором указывают, что требуется доделать.

При приеме арестованных и дел к своему производству оверять правильности передачи всех документов и ценностей принадлежащих арестованному.

В случае не достачи по списке документов и ценностей составляется акт и немедленно докладывается Керовнику.

Не нарушат нормы ведения следствия:

1. В постановлении об избрании меры пресечения арестованному должны дать расписаться с указанием даты, месяца и года.

2. В течении 24 часов задержанный должен быть обязательно допрошен хотяж бы по его автобиографическим данны.

3. На 14 сутки ареста обязаны представит задержанному обвинения.

4. В 2 месячный срок со дня задержания обязаны закончить производством следственное дело.

Следствие должно не только разоблачить следственного заключенного но и вскрыть посредству арестованного его сообщников, выйти на другое подполье антиправительственное, вражескую шпионскую резидентуру, диверсионную террористическую группу, смотря по каким признакам преступления здержанный подозревается.

Следственный орган должен по документам и другим даниным задержанного действительно ли личность арестованного или он себя выдает за другого и этим самым скрывает свои следы преступления. Для этого тщательно изучать требуется документы и удостовериться действительно ли они ему прина-

длежать и какое его настоящая фамилия имя, год рождения и место рождения, родителей и не путает ли он в своих показаниях в автобиографии с наличными документами, а если он выдавал себя за другого то с чем это связано и кто ему выдал фальшивые документы.

В случае выезда на место происшествия, диверсионный или террористической акт, убийства или самоубийства, взрыв нарочно, то в первую очередь производим осмотр места происшествия и описание положения трупов, оружия, место взрыва не оставлены следы террористы, диверсанта, каких либо предметов и т.д. На основании чего составляется акт осмотра места происшествия в который занесится все что было на месте происшествия не трогая с места не ка ни чего, а если требуется какая либо экспертиза то вызывают специалистов и они оставляют акт и дают свои выводы. Тогда приступаем к ведению расследования и выявления преступников, но одним следственным путем не установить, то призываем на помощь оперативные секции, которые через имеющую агентуру устанавливают преступников.

Прежде чем приступить к допросу задержанного то есть к ведению следствия следователь знакомиться с имеющими материалами в деле и на основании этих данных составляет план ведения следствия, вопросы для допроса обвиняемого, свидетелей, очных ставок и т.д.

Следователь изучает обвиняемого в порядке беседы не ведя протокола а только делает себе заметки какие стороны слабы у задержанного чтобы можно это было использовать в его же разоблачении и других.

Когда допрашиваем обвиняемого то не записывать сразу вопоса пока обвиняемый членораздельно на вопос ответи так как бы мы желали, тогда толко мы пишем вопос и ответ обвиняемого, а то зачастую получается вопосов много задане, а посути дела обвиняемый на них ответил ни то ни се а раз не ответил так как это должно бы быть по делу то мы этот вопос не записываем а оставляем на следующий раз, возможо в данное время у обвиняемого колебание в дачи правдивых показании. И так последующие вопросы выясняем у задержанного. А если мы будем писать ответы на поставленные обвиняемому вопросы не правдивые, то этим мы даем ему козырь в том, что мы не располагаем против его ни каких материалов и он больше будет заператься. А когда приведем его в сознание, что ему таки правду говорить придется не сегодня так завтра то он будет говорить.

Пересмотреть всем секциям материалы для рализации посредства ареста.

Źródło: AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdania dekadowe MUBP w Częstochowie, 1945 r., k. 208–211, oryginał, mps.

1945 sierpień 4, Częstochowa – Tłumaczenie z języka rosyjskiego wytycznych do pracy częstochowskiego MUBP¹.

Ściśle tajne

1. Zaprowadzić osobiste akta agentury, w których powinny być:

- a) Autobiografia.
- b) Zobowiązanie.
- c) Fotografia.

d) Charakterystykę daje ten pracownik, z którym dany agent pracuje, a potwierdza kierownik sekcji. W charakterystyce ^ainformuje się o jego zdolnościach do pracy, czy prawdopodobny, czy nie pracuje na dwie strony, czy pracuje z własnej chęci czy pod naciskiem, jaki dawał materiał i czy były skutek tych materiałów dokonane aresztowania i jakie rezultaty. Po jakiej linii pracuje i czy może być dalej wykorzystany i na co ma zwrócić uwagę.

2. ^bZaprowadzić robocze teczki agentury^b.

a) Podszyc wszystkie doniesienia w chronologicznym porządku ich wpływu i ponumerować.

b) Przed doniesieniami podszyc 2–3 arkusze czystego papieru i zaprowadzić na nich wykaz wszystkich osób, jakie były wymienione w doniesieniach wg następującego sposobu:

1. Nr porządkowy.
2. Nazwisko i imię.
3. Pseudonim.
4. Adres.
5. Krótka treść kompromitującego materiału.
6. Uwagi.

Sekcja I

Ujawnić i zaprowadzić ewidencję wszystkich firm i przedstawicielstw zagranicznych, jakie były w m[ieście] Częstochowa oraz osób pracujących w tych organizacjach w celu wyjawienia kadr agentury przeciwnika. Z wziętych do ewidencji i wyjawionych zaprowadzamy werbunek po danej linii dla rozpracowania i ujawnienia kadr wrogiej agentury.

^{a-a} W tekście oryginalnym wskazuje się

^{b-b} W tekście oryginalnym zaprowadzić rozpracowane sprawy agentury.

¹ Dokument pochodzi z zespołu kilku instrukcji spisanych w języku rosyjskim z dołączonymi tłumaczeniami na język polski. Zbiór owych dokumentów datowany jest na 4 VIII 1945 r. i podpisany przez ppłk. Pikulina.

Ujawnić i wziąć na ewidencję wszystkich pracowników 2. Oddziału Polskiego Gen[eralnego] Sztabu (tak zwanej dwójki), których w danym czasie wykorzystuje Intelligence Service, i wybrać z liczby ujawnionych pracowników „dwójki” agenturę dla rozpracowania i ujawnienia wrogiej agentury.

Ujawnić wszystkich obcopoddanych^c zamieszkujących na terytorium Częstochowy i osoby przybyłe w różnym czasie z zagranicy i przystąpić do ich rozpracowania w celu ujawnienia wrogiej agentury.

Ustalić osoby przybyłe z niewoli niemieckiej, Polaków z żonami z państw obcych: Angielkami, Francuzkami, Rosjankami, które nie chcą wracać do ojczyzny po dokonaniu tam zdrady. Inne zaś wyszły za Polaków za mąż w celach szpiegowskich. Spośród takich osób wybrać agenturę i ujawnić ich zamiary.

Przez Częstochowę przeszło dużo repatriantów: Anglików, Amerykanów, Francuzów i mieszkańców innych państw. W liczbie ich bezwarunkowo byli wywiadowcy, werbunkowi, którzy wykorzystali swój pobyt w Częstochowie w celu werbunku, a inne osoby wykorzystywały swój pobyt dla łączności z kadrami zamieszkującej w Polsce agentury. Dla ujawnienia agentury konieczne trzeba z liczby ujawnionych mieszkań, w których wskazani obcokrajowcy zamieszkiwali, albo z liczby ich współzamieszkujących, albo z liczby stykających się z nimi wybrać agenturę dla rozpracowania².

Sekcja II

Zestawić pełny wykaz kierowników, pracowników sztabów Częstochowskiego Okręgu AK i NSZ w czasie okupacji niemieckiej i w czasie oswobodzenia Częstochowy przez Armię Czerwoną, kto i gdzie w danym czasie mieszka, gdzie pracuje i czym się wyraża ich wroga działalność, jeśli wyszli z konspiracji. Te osoby powinny być ciągle naświetlane agenturą wziętą z ich środowiska.

^c Tak w tekście oryginalnym.

² Sekcja I, jak podano w jednym z raportów sprawozdawczych, pracowała „po linii obcego wywiadu i obcej narodowości”. Zakres działalności tej jednostki organizacyjnej był dość szeroki. Zajmowała się nie tylko zwalczaniem pracowników obcych ośrodków wywiadowczych, ale i szerokim spektrum spraw związanych z „rozliczeniem” okresu okupacji (sprawy volksdeutschów, reichsdeutschów, członków NSDAP, SA, SS, konfidentów i współpracowników gestapo itp.). Istniała od początku funkcjonowania UB w Częstochowie. Pierwszym jej kierownikiem został Czesław Tkaczyk, którego w marcu 1945 r. zastąpił jako p.o. kierownik Arseni Wójtowicz. Stan sekcji wahał się w granicach od czterech do ośmiu osób. W lipcu 1945 r. nastąpiła jej reorganizacja, przeprowadzona przez nowego kierownika Juliana Nowickiego. Agenturę i pracowników ukierunkowano na realizację zadań związanych z kontrwywiadowczym zabezpieczeniem miasta. Sporządzono spisy obiektów mogących być w zainteresowaniu obcych wywiadów, zarządzono ich obserwację. Prowadzono infiltrację środowiska byłych współpracowników gestapo, poszukując wśród nich szpiegów. Obserwowano Polaków, którzy przybywali z zachodnich stref okupacyjnych Niemiec, w tym byłych żołnierzy armii Andersa (wszyscy byli zewidencjonowani i planowano ich systematycznie przesłuchiwać). Sekcja, której kierownikiem był Arseni Wójtowicz, w październiku 1945 r. miała osiemnastu tajnych współpracowników i pięć mieszkań konspiracyjnych, w grudniu – osiemnastu tajnych współpracowników (AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdania dekadowe MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 011/35 Sprawozdania Sekcji I MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 010/30, Charakterystyka kontrwywiadowcza Częstochowy za lata 1945–1948, k. 2–48).

Ujawnić wrogą konspirację: czy zorganizowany jest Okręg Częstochowski AK i NSZ razem, czy każda organizacja samodzielnie, jeśli tak, to kto jest kierownikiem okręgu, jakie są oddziały i kto jest ich kierownikiem (kierownik sztabu, kierownik wywiadu, kierownik propagandy), czy mają drukarnię, czy powielacze, czy mają radia, to kto pracuje i gdzie. Czy ma organizacja czy okręg bandy leśne, jeśli tak, to kto jest kierownikiem i ich rejon działalności. Czy są grupy terrorystyczne, dywersyjne i inne, kto nimi dowodzi i z kogo się składają. Skąd biorą środki dla organizacji i w jakiej walucie? Czy mają łączność z osobami pracującymi w instytucjach państwowych czy organach państwowych, jeśli tak, to z jakimi osobami. Czy mają zakonspirowane mieszkania, czy jawne, jeśli tak, to kto te mieszkania utrzymuje i gdzie się znajdują? Sprawdzić według zlikwidowanych spraw, czy nie wykorzystują byłych zakonspirowanych mieszkań, które teraz są jawne dla nas w danym czasie, ponieważ w większości wypadków my ich **nie sprawdzamy**³.

Sekcja III

Wziąć na ewidencję cały element reakcyjny i ujawnić wrogą konspirację wśród inteligencji.

Zdobyć agenturę ze składu profesorskiego i wykładowców szkół średnich i zakładów naukowych (gimnazjów i innych specjalnych szkół). Zdobyć agenturę ze średniego i starszego składu lekarskiego szpitali, poliklinik i innych zakładów leczniczych (lekarzy, akuszerki, felczerów, siostr-pielęgniarek).

Zdobyć agenturę w duchowieństwie ([wśród] księży, zakonników, zakonnic, spośród obsługującego kościół personelu, a jeśli jest seminarium duchowne, to i z niego też). Mieć agenturę w drukarniach, zecerniach i innych zakładach drukarskich.

Dlatego żeby wiedzieć, nad kim i kim pracować, należy od razu gromadzić materiały kompromitujące^d, napływające od posiadanych agentów ze wszystkich

^d *W tym miejscu w oryginale przekreślony wyraz przez.*

³ Zadaniem Sekcji II MUBP w Częstochowie miało być organizowanie pracy przeciwko „antypaństwowym elementom, znajdującym się w różnych nielegalnych partiach i organizacjach”. Z uwagi na zakres pracy sekcja ta była tworzona od samego początku istnienia MUBP. Pierwszym jej kierownikiem został Arseni Wójtowicz, którego wkrótce zastąpił Władysław Dusik. Stan osobowy sekcji na 28 IV 1945 r. przedstawiał się następująco: Zdzisław Dusik – kierownik, Adam (Abek) Wolski – zastępca kierownika, Jerzy Chrzastek, Władysław Łożyński, Tadeusz Fikier, Leon Krawczyk, Heliodor Jarosz i Regina Jasińska. Od czerwca do końca roku kierował nią Edward Andre. Na jej potrzeby w kwietniu pracowało jedenastu agentów i trzydziestu dwóch informatorów. Z biegiem czasu liczba agentów malała (czerwiec 1945 r. – siedemnastu, lipiec – dziewięciu, listopad – czterech) natomiast rosła liczba informatorów (lipiec 1945 r. – trzynastu, wrzesień – dziewiętnastu, grudzień – dwudziestu czterech). Można przyjąć, że do połowy roku właściwie wszystkie sekcje nastawione były głównie na wykrywanie członków byłego AK i NSZ. Edward Andre był obserwatorem z ramienia MBP przy Komisji Likwidacyjnej byłego AK Okręgu Kieleckiego w Częstochowie (AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdania dekadowe MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 011/31, t. 1, Sprawozdania Sekcji II MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 010/30, Charakterystyka kontrwywiadowcza Częstochowy za lata 1945–1948, k. 2–48; 011/16, Opis wyjścia AK z konspiracji sporządzony przez kierownika Sekcji II MUBP Edwarda Andre, b.p.

obsługiwanych przez sekcje obiektów, a wtedy widać będzie, jakie instytucje są zaśmiecone przez element reakcyjno-faszystowski. Nieobsługiwane są prokuratury i sądy z powodu nieobecności w nich agentury i dlatego my nie znamy^e] przyczyny zwolnienia niektórych przestępców, chociaż według naszych danych nie powinni być zwolnieni – np. volksdeutsch^f, zwolniony czy to za łapówki, czy z powodu wpływów reakcji.

Wziąć^g] na ewidencję wszystkich usuniętych z partii i z nich zdobyć agenturę. Objąć agenturalną obsługą wszystkie organizacje młodzieżowe, w tej liczbie i starsze klasy specjalnych szkół oraz szkoły zawodowe.

Mieć agenturę w magistracie i pośród specjalistów inżynierów, architektów, artystów kinoteatrów i innych⁴.

Sekcja IV

Wziąć^h] na ewidencję wszystkie przedsiębiorstwa przemysłowe i mieć spis inżynierjno-technicznego i administracyjnego składu osobowego każdego przedsiębiorstwa (fabryki, zakładu, elektrowni). Zaprowadzić na każdy obiekt obsługiwany obserwacyjną teczkę. Objąć agentur[al]ną obsługą wszystkie przedsiębiorstwa i zakłady według cechów i mieć przeciwdywersyjną agenturę w cechach niezabezpieczonych. Za pośrednictwem posiadanej agentury zbierać materiały kompromitujące na skład inżynierski i techniczny, tak za czasów okupacji, jak i za obecny czas.

^e W tym miejscu w oryginale przekreślony wyraz wiemy.

^f W tekście oryginalnym folksdojtsz.

^g W tym miejscu w oryginale przekreślony wyraz zdobyć.

^h W tym miejscu w oryginale przekreślony wyraz zdobyć.

⁴ Sekcja III MUBP w Częstochowie organizowała pracę przeciwko „antypaństwowym elementom, które przenikając do partii rządzących, zaśmiecały je, oraz przeciwko wrogiej agenturze wśród duchowieństwa, inteligencji i młodzieży”. Powstała ona w marcu 1945 r., a na jej czele stanął Marek Gil. Od kwietnia 1945 r. do końca tr. kierownictwo sprawował Marian Piasecki. Stan sekcji w początkowym okresie przedstawiał się następująco: Marian Piasecki, Tadeusz Kuchciński, Konstanty Starczewski i Edward Miarka. Funkcjonariusze tej komórki organizacyjnej kładli szczególny nacisk na rozpracowanie duchowieństwa i przywódców partii politycznych. Gdy powstało PSL, ta partia znalazła się w centrum zainteresowania MUBP, zwłaszcza jej I sekretarz Antoni Banaś. Sekcja założyła te czki obserwacyjne na ks. bp. Teodora Kubinę, biskupa częstochowskiego; ks. Marchewkę, redaktora „Niedzieli”; ks. Wróbla, prałata kościoła Świętej Rodziny, oraz Jana Gronkiewicza, sekretarza PPS; Antoniego Banasia, I sekretarza PSL; i Józefa Kazimierzaka, czolowego działacza PPS. Prowadzono rejestry stowarzyszeń, klubów sportowych i innych organizacji. Bacznie obserwowano MO, w której strukturach posiadano aż 6 informatorów, często rozlokowanych w wydziałach personalnych, co dawało dobry wgląd w politykę kadrową tej instytucji. Stan osobowy sieci agenturalnej w grudniu 1945 r. obejmował 9 agentów i 47 informatorów. W 1945 r. sekcja posiadała 2 tajnych współpracowników w PPR, 4 w PPS, 1 w SL, 1 w PSL. We wrześniu 1945 r. zwerbowano pierwszego zakonnika. Liczba zwerbowanych duchownych wzrosła z dwóch w lipcu do czterech w listopadzie tr. Niewątpliwie Kościół katolicki uważany był za wroga rodzącego się systemu komunistycznego, dlatego bardzo uważnie obserwowano wszystkie poczynania hierarchów oraz wszelkie większe uroczystości kościelne (zwłaszcza te na Jasnej Górze) (AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdania dekadowe MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 011/29, t. 1, Sprawozdania Sekcji III MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 010/30, Charakterystyka kontrywiadowcza Częstochowy za lata 1945–1948, k. 2–48.

Dokumenty

Starannie śledzić ⁱwszystkich inicjatorówⁱ i od kogo oni wychodzą, jakie były wypadki strajków w częstochowskich przedsiębiorstwach i czy niewykluczone są wypadki powtórzeń tych strajków, jeśli[by]śmy nikogo nie pociągnęli do odpowiedzialności. Strajki mogą być tylko wtedy, jeśli my nie mamy w tym czy w innym przedsiębiorstwie czy zakładzie dostatecznej agenty⁵.

Sekcja VI

Inaczej nie można wyrazić się w stosunku do pracowników Sekcji VI, jak tylko, że stosunek ten do pracy z agenturą jest niedbały, jeśli w sekcji jest pięciu operatywnych pracowników, a w sieci agenturalnej mają tylko sześciu ludzi i za dekadę od 28 lipca do 3 sierpnia od agentury sześciu ludzi otrzymali^j tylko jedno doniesienie, a i to wartości operatywnej nieprzedstawiające. Jakże wyobrażają sobie obsługiwać bez agentury węzeł kolejowy w Częstochowie oraz pocztę i telegraf? Jak pracownicy Sekcji VI zamierzają ujawniać wrogą konspirację i uprzedzać, i wiedzieć o przygotowujących się dywersyjnych atakach, o wykołajeniach pociągów, o niewłaściwym remoncie parowozów, niszczeniu zwrotnic i innego majątku kolejowego, o sabotażu w pracy itd., o poważnych rabunkach z pociągów, bagaży itp.? Koniecznie trzeba natychmiast przystąpić do zdobycia agentury w składzie inżynieryjno-technicznym i innego personelu kolejowego (w pracy, w służbie ochrony, w służbie ruchu, w służbie łączności).

ⁱ⁻ⁱ *W tekście oryginalnym za wszystkimi inicjatorami.*

^j *W tekście oryginalnym otrzymało.*

⁵ Sekcja IV MUBP prowadziła działania przeciwko „antypaństwowym elementom” działającym w przemyśle. Zwalczała sabotaże, dywersje i szkodnictwo gospodarcze w obiektach przemysłowych na terenie miasta. Praca ruszyła w niej na dobre w lutym 1945 r. Kierownikiem został Władysław Dusik, któremu podlegało trzech pracowników. Pod koniec kwietnia 1945 r. skład tej jednostki organizacyjnej wyglądał następująco: Bronisław Sztymala – kierownik, Albin Piasecki – zastępca kierownika, Julian Wąpierski, Zdzisława Krawczyk, Jan Dobosz, Bronisław Konieczny, Ignacy Niklus i Bronisław Kramazyk. Pracownicy ci zajęli się tworzeniem ewidencji większych zakładów pracy w mieście, na które zakładano teczki rozpracowań. Podobnie jak w całym MUBP w połowie roku nastąpiła reorganizacja. Przeprowadził ją nowy (od 1 VI 1945 r.) kierownik Albin Piasecki. Pracę sieci agenturalnej i pracowników ukierunkowano na kwestie gospodarcze i realizację zadań sekcji. Trwał proces porządkowania akt agentury i eliminowania z sieci informatorów, z którymi utraciono łączność. Zmiany musiały być dość znaczne; skoro jeden z pracowników sekcji trafił do aresztu za lekceważenie obowiązków. Jednocześnie doszło do jej podziału na trzy grupy (I – przemysł metalowy, II – przemysł włókienniczy, III – przemysł chemiczny i inne). Do obsługi poszczególnych grup wyznaczono pracowników. Powoli następował wzrost liczby tajnych współpracowników. W maju 1945 r. „na kontakcie” było 19 informatorów i 4 agentów, w grudniu odpowiednio 21 informatorów i 3 agentów. Korzystano także z mieszkań konspiracyjnych (później nazywanych lokalami kontaktowymi), gdzie spotykano się z agenturą. Pod koniec roku było ich pięć. Ostatni miesiąc 1945 r. przyniósł gruntowną reorganizację tej komórki MUBP, co było związane z wymianą jej pracowników (AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdania dekadowe MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 011/32, Sprawozdania Sekcji IV MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 010/30, Charakterystyka kontrwywiadowcza Częstochowa za lata 1945–1948, k. 2–48).

Zdobyć agenturę na poczcie i telegrafii w każdym oddziale. Zaprowadzić obserwacyjne teczki na każdy obsługiwany obiekt⁶.

Sekcja VIII

Otrzymałszy materiał na aresztowanego, kierownik lub jego zastępca zaznają się z materiałem i przekonywują się o^k dostateczności oskarżenia czy podejrzania o dokonanie^l przestępstwa, tj. czy ma się dostateczny materiał agenturalny, który pokrywa się z materiałem z innych źródeł.

Czy dokonane zostało przesłuchanie świadków, jeśli była możliwość, czy zebrano dowody rzeczowe (np. w przechowywaniu broni), czy są one załączone i w jakim stanie [była odnaleziona broń] (dobrym czy złym, zardzewiała czy niedawno z niej strzelano, bo to widać z powodu osadu gazów prochowych w kanale lufy?).

Czy sporządzono akt (protokół) przeglądu broni czy innych przedmiotów, które w sprawie figurują jako dowody rzeczowe, a protokół ten powinien być dołączony do akt sprawy śledczej? Także i w stosunku do antyrządowych ulotek, nadajników radiowych, materiałów wybuchowych, gazowych i innych substancji.

W wypadku gdy zebrany materiał jest niewystarczający, nie przyjmuje się aresztowanego do swojego opracowania, a stawia się wniosek, w którym wskazuje się pokrótce, co trzeba jeszcze dodać.

Przy przyjmowaniu aresztowanych i dotyczących ich akt do opracowania należy sprawdzić prawidłowość oddania wszystkich dokumentów i rzeczy należących do aresztowanych.

W wypadku gdy brakuje wg spisu dokumentów czy rzeczy wartościowych, spisuje się odpowiedni protokół i natychmiast melduje się o tym kierownikowi.

^k W tekście oryginalnym w

^{l1} W tekście oryginalnym w dokonaniu.

⁶ Na temat pracy Sekcji VI, która miała przeciwdziałać dezorganizacji w transporcie i łączności, wiemy stosunkowo niewiele. Powstała dość późno, bo w marcu 1945 r., jako jedna z ostatnich sekcji w MUBP. Jej stan osobowy na 28 IV 1945 r. wyglądał następująco: Ludwik Trzeciakiewicz (kierownik), Władysław Pasymok (zastępca kierownika) oraz Zdzisław Krawczyk, Marian Michoń i Ryszard Kłosowicz. Choć plan etatów przewidywał 8 pracowników tej sekcji, to w 1945 r. nie udało się osiągnąć takiego stanu. Liczba funkcjonariuszy wahała się od 5 do 7. Co ciekawe, Ludwik Trzeciakiewicz jako jeden z nielicznych kierowników pełnił swą funkcję przez cały 1945 r. Najpierw jako p.o. kierownik, a od 12 VII 1945 r. na podstawie rozkazu personalnego nr 81 WUBP jako kierownik. Pracownicy tej komórki organizacyjnej zbierali informacje o właścicielach samochodów i szoferach linii autobusowych. Gromadzono informacje o wyższych pracownikach kolei i poczty. Zajmowano się przypadkami kradzieży z pociągów, obserwowano ruch pasażerów. Sporo wysiłku włożono w operacyjne zabezpieczenie poczty w mieście. Praca z agenturą postępowała słabo. Świadczy o tym sprawozdanie za okres 10–20 IX 1945 r., gdy otrzymano 10 doniesień, z czego 6 było bezwartościowych, a 4 odesłano do innych sekcji. Kierownik próbował usprawiedliwiać swoich pracowników, pisząc w październiku 1945 r.: „Wszyscy pracownicy Sekcji VI ostatnio opuścili się w pracy. Jako powód podają ciężkie warunki materialne oraz zły stan zdrowia niektórych pracowników” (AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdania dekadowe MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 011/28, Sprawozdania Sekcji VI MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 010/30, Charakterystyka kontrwywiadowcza Częstochowy za lata 1945–1948, k. 2–4; AIPN Ka 0227/359, Akta osobowe Ludwika Trzeciakiewicza).

Dokumenty

Nie wolno naruszać normy prowadzenia śledztwa:

1) W ^lprzypadku postanowienia^l o wybraniu środka zapobiegawczego powinno się dać aresztowanemu [je] podpisać ze wskazaniem daty miesiąca i roku.

2) W przeciągu 24 godzin zatrzymany powinien być obowiązkowo przesłuchany, chociażby podług jego autobiograficznych danych.

3) W ciągu 14 dni aresztu powinno się zatrzymanemu powiedzieć, jakie winy popełnił.

4) W terminie dwumiesięcznym od dnia zatrzymania powinno się zakończyć śledztwo.

Śledztwo nie tylko powinno zbadać zaaresztowanego, ale i wykryć za jego pośrednictwem współników, wyjść na inną zakonspirowaną organizację antyrządową, wrogą szpiegowską rezydencję, dywersyjną grupę terrorystyczną, w zależności od tego, według jakich cech przestępstwa jest podejrzany zatrzymany.

Organ śledczy powinien według dokumentów i innych danych zatrzymanego ustalić, czy rzeczywiście osoba aresztowanego jest ta sama, o którą chodzi, czy on siebie nie podaje za innego i tym samym ukrywa ślady swego przestępstwa.

Dlatego trzeba starannie przestudiować jego dokumenty i upewnić się, czy rzeczywiście do niego należą, jakie jest jego rzeczywiste nazwisko, imię, rok urodzenia i miejsce urodzenia, imiona rodziców, czy się nie mota w swoich zeznaniach z autobiografii z przedłożonymi dokumentami, a jeśli aresztowany podawał się za kogo innego, to z czym to ma łączność i kto mu wydał fałszywe dokumenty.

W wypadku wyjazdu na miejsce zajścia, dywersyjnego czy terrorystycznego aktu, zabójstwa czy samobójstwa, spowodowania umyślnie wybuchu, to najpierw dokonujemy oględzin miejsca zajścia i opisujemy położenie trupów, broni, miejsce wybuchu, czy nie ma jakichś śladów terrorysty, dywersantów czy jakichkolwiek przedmiotów itd.

Na podstawie tego spisujemy protokół oględzin miejsca wypadku, w którym zamieszcza się wszystko, co było na miejscu wypadku, nie zabierając i nie ruszając na razie nic z miejsca, jeśli potrzebna jest jakakolwiek ekspertyza, to wzywamy specjalistów i oni spisują protokół i stawiają swoje wnioski. Wtedy przystępujemy do śledzenia i ujawnienia przestępców, w razie potrzeby wzywamy do pomocy sekcje operatywne, które przez swoje agencje ujawniają przestępców.

Zanim przystąpi się do przesłuchania zatrzymanego, tj. do prowadzenia śledztwa, śledczy zaznajamia się z posiadanym materiałem i na podstawie danych w materiałach zestawia plan prowadzenia śledztwa, pytania dla przesłuchania oskarżonego, świadków, konfrontacji itd.

Śledczy bada oskarżonego w rozmowie, nie protokółując, a tylko robi^m sobie uwagi, jakie słabe strony zauważa u badanego, żeby to było można wykorzystać w dalszym właściwym śledztwie.

Kiedy przesłuchujemyⁿ oskarżonego, nie zapisujemy od razu odpowiedzi na dane pytanie, jeśli badany odpowiada nie to, co chcemy, albo odpowiada ni to, ni

^l W tekście oryginalnym postanowieniu.

^m W tym miejscu w oryginale przekreślony wyraz czyni.

ⁿ W tym miejscu w oryginale przekreślony wyraz zatrzy....

Wytyczne do pracy Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa...

owo. W takim wypadku pytania i odpowiedzi nie zapisujemy i zostawiamy na następne przesłuchanie i być może badany po pewnym wahaniu i pewnym czasie da prawdziwe zeznania. W ten sposób wyjaśniamy odpowiednie pytanie. A jeśli będziemy zapisywać nieprawdziwe odpowiedzi obwinionego na dane pytania, to tym damy mu atut, że my nie posiadamy przeciw niemu żadnych materiałów i on jeszcze więcej będzie się zapierał. A jeśli go doprowadzimy do przekonania, że on [jeśli] nie dziś, to jutro musi prawdę powiedzieć, to on nareszcie będzie mówił prawdę⁷.

Przejrzyć we wszystkich sekcjach materiały dla realizacji za pośrednictwem aresztowania.

Źródło: AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdania dekadowe MUBP w Częstochowie, 1945 r., k. 213–226, oryginał, mps.

⁷ Sekcja VIII (śledcza) MUBP w Częstochowie powstała w lutym 1945 r. Na jej czele jako p.o. kierownik stanął Paweł Mirosław, doświadczony pracownik UB, członek Grupy Operacyjnej. W pierwszej połowie roku MUBP zatrzymał sporo osób, byli to głównie ludzie aresztowani za podpisanie volkslisty. Średnio do maja tego roku do dyspozycji MUBP w więzieniu i areszcie znajdowało się około 700 osób. Potem liczba ta zaczęła szybko spadać. W grudniu było to już tylko kilkadziesiąt osób (17 grudnia – 17 osób). Pod koniec kwietnia na czele sekcji stanął Mirosław Jaśkiewicz. Choć plan etatów przewidywał dla sekcji 18 pracowników, to w rzeczywistości pracowało w niej nie więcej niż 5–8 funkcjonariuszy. W październiku 1945 r. zatrudniano w niej 4 oficerów śledczych (Mirosław Jaśkiewicz, Marian Frejlich, Marian Pydzik i Bolesław Sztymala – wszyscy byli pracownikami urzędu praktycznie od początku jego istnienia). Niewiele wiemy też o stanie agentury znajdującej się w więzieniu i areszcie. W grudniu 1945 r. „na kontakcie” Sekcji Śledczej było 8 agentów celnych (AIPN Ka, WUSW Częstochowa, 011/36, Sprawozdania dekadowe MUBP w Częstochowie, 1945 r.; 011/12, t. 1, Sprawozdania Sekcji Śledczej MUBP w Częstochowie, 1945 r.).